

császárpár is. Feltehetően látták Illés művét. Tény azonban, hogy mindkét állam uralkodója elment Jeruzsálembe – II. Vilmos és Augusztia Viktória csak 1898 őszén, a német templom beszentalására érkezett, Ferenc József azonban már a kiállítás előtt, 1869-ben eljutott a Szent Városba. 800 lovassal táborozott le a kapuk előtt, a hivatalos naplófeljegyzések szerint tábornagy ruhájára felütötte a Szent István-rendet is. Ebben fogadta a város első küldöttségét, a jeruzsálemi magyar zsidókat, akik a magyar nemzeti lobogóra ezt hímezték: „Éljen a császár és az apostoli magyar király, Ferenc József! Éljen a nemzet! A magyar, a morva és a cseh izraelita község!” 1881-ben lépett a Szentföldre Rudolf trónörökös, őt a genovai születésű patriarcha olaszul fogadta, amire Rudolf franciául válaszolt. Amikor II. Vilmos ott járt, 15 főnyi olasz merénylőcsoportot tartóztattak le, és feltehetően a merénylet megelőzésére tett biztonsági intézkedésnek számított az is, hogy a Jaffai-kapu felett kibontották a falat. Azt a magyarázatot adták, hogy őfelsége csak így lovagolhat be a

városba, mert a kapun át lóháton csak győztes haladhatna át. A nyílás máig megmaradt, leszámítva, hogy a jordániaiak 1947–67 között befalazták.

Az is bizonyos, hogy például számos pozsonyi látható városa szülöttének munkáját Bécsben, mert nekik a két város közelsége miatt nem volt muszáj az akkor megnyílt nagy bécsi szállodák – az „Austria”, a „de France”, a „Regina”, az „Imperial” és a „Metropol” – méregdrága árait kifizetniük. Ahogyan sok zsidó is pontos képet alkothatott így Jeruzsálemről akkor, amikor a lapok még nem közöltek fotókat. Ma éppen a pozsonyi eredetű Hátám Szófér dinasztia zsinagógájának híveit tartják a legvallásosabb zsidóknak.

A kiállítás 1873. novemberi zárása után különböző európai városokban volt látható Illés remeke. Végül 1878-ban Genfben került, ahol a város polgárai megvásárolták, és 40 évig a Reformáció Termében volt kiállítva. 1920-ban raktárba tették, és csak 1985-ben érkezett újra Jeruzsálembe.

Schein Gábor

DÁVID TORNYA*

Az Európa Könyvkiadó gondozásában rövidesen egy antológia lát napvilágot, amely az utóbbi száz év héber nyelvű költőinek műveiből közöl válogatást. A jól szerkesztett kötet inkább a történeti áttekintést szolgálja: Bialiktól Odéd Peleddig több mint nyolcvan szerző mutatkozik be két-három versével, túlnyomórészt igen színvonalas fordításban. Így ez a gyűjtemény talán kevésbé alkalmas arra, hogy általa néhány különösen jelentős személyiségre fölfigyeljünk, ám bizonyos irodalmi folyamatok annál inkább kirajzolódnak.

A legfontosabb kérdés az, milyen viszonyban áll a mai ivrit nyelvű irodalom a több ezer éves hagyománnyal. Föltételezhető-e a folytonosság, vagy el kell fogadnunk, hogy a 18. század végén valami alapvetően új kezdődött, ami a biblikus és a talמיד előzményekből már nem vezethető le, ahol az írott szónak nincs többé szakrális jelentősége? (A héber költészet provence-i és arab hatásra már a középkorban kétféle szakadt: vallásos és profán tematikára.) Ezt a kételyt fejezi ki *Ǧalág* is a 19. század elején, amikor *Kiért fáradok?* című versében arról beszél, hogy már alig találni a héberben járatos olvasókat, s akik írnak, azok is többnyire az európai nyelveket, illetve a jiddist választják.

A múlt század hetvenes éveiben született Oroszországban a héber irodalom két megújítója: a már korábban említett Bialik és Csernihovszki. Bennük azonnal megjelenik a modern héber költő két alaptípusa. Az előbbi tragikus, komor hangjával az ősök rítusban gyökerező, biztonságot adó hagyományának elvesztét éneklő („Végy engem szárnyaid alá,/Légy húgom és anyám,/Kivert imáim fészke légy/És nyugtató tanyám.”), míg Csernihovszki inkább ragaszkodik az európai kultúrához, s a maga zsidóságát is csak abban tartja értelmezhetőnek. *Apolló szobra előtt* című versében például így szólítja meg a görög istent:

„Tünődve nézel rám! Mert távolabb jutottam én mindenkinél tetőled az úton, melyen tévelyeg az ember, s elsőül térek íme vissza hozzád, mert utálom már az örök halódást, és összetörtem lelkem láncait, a lelkemét, mely él és földet áhít.

Aggott e nép, – s istene véle vénhedt!”

(Kardos László fordítása)

Később Bialik és Csernihovszki is áttelepült Palesztinába, de kettőjük közül csupán az utóbbi tudott valóban akklimatizálódni. Bialik költői világát bevándorlása után is a gálutban szerzett tapasztalatok és bizonyos szempontból a honvágy határozta meg. További elszigetelődéséhez az is hozzájárult, hogy az 1926-ban alapított *Ktuvim* című irodalmi folyóirat köré csoportosuló fiatalok (*Álterman, Leá Goldberg, Horovic, Zúszman*) nem az askenázi, hanem a véghangsúlyos szefárd dialektust teszik az írott nyelv normájává.

A század eleji ivrit nyelvű költészet – személyes kapcsolatok is ápolva – lényegében párhuzamosan halad az Európában kifejlődő számtalan irányzat térnyerésével és hullámszázával. A szimbolista és az expresszionista költészetfelfogás itt is éreztette hatását, ami azonban Palesztinában erőteljes nyelvetemléssel is párosult. E nemzedék képviselői még nem érzik ott-hon magukat a Szentföldön, szellemi hazájuk a kényszerűen hátrahagyott kontinens. Idézzük itt Dávid Simóni *Idegen* című versének néhány sorát, amelynek már-már allegóriává nőtt növénymotívuma pontos képet nyújt erről az életérzésről:

„Távol földről hozta egy barátom,
Apró ajándék: egy cserép növény.
Magányosan busong a kis szobában,
Sarokban áll, csak ritkán éri fény.

Csak akkor hull fény a komor sarokba,
Mikor a fáradt alkonyat borong,
Idegenül, magában és szorongva
Teng ott a sorvadt szár s a kajla lomb.”

(Kardos László fordítása)

Simónin kívül ehhez a körhöz tartozott még a francia szimbolistaakra, valamint Blokra, Jeszenyinre és Mandelstamra tekintő Jichák Lámdán, Ráhel s persze a magyar származású Ávigdór Háméiri is, akinek példaképe Ady Endre volt.

Az ő szellemiségük erőteljesen hatott a már említett Áltermanra, valamint Avrahám Slonszkira, akik európai születésűek, ugyan de a középiskolát már héber nyelvű gimnáziumokban végezték. Ezekben a fiatalokban a honalapítók küldetés-tudata munkál, s így korán elhatárolják magukat az idősebbektől. Gondolatvilágukat nagymértékben alakítja a marxista filozófia, s vele karöltve az oroszországi futurizmus esztétikai elképzelései. Ők elutasítják a diaszpórábeli létező való túlzott kötődést, helyette inkább az új ország mindennapjai felé fordulnak.

„Bárhonnan száll a gálya
s bármerre tart,
nagy útunkon csak pihenő e part.
Minek is tűznénk jelt a hegy fokára?!
A mi hegyünk?
Meghálunk és megyünk.

RÉGI ÉS ÚJ JERUZSÁLEM FOTÓ: KÖBÁNYAI JÁNOS

A vasmacskát a habba!
Az árbocról a vásznat!
Jó lesz e táj múltó kis állomásnak!
No, most hány öslakó van
Köztünk s hány idegen?
Ki mondja meg nekem?
Hajósok vagyunk mind-mind egy hajóban.”

(Á. Slonszki: *Indulás*, részlet.

Ford.: Kardos László)

Külön utakat jár az expresszionista *Uri Cvi Grínberg*, aki – mint *Itámár Jáoz-Keszi* igényes utószavában olvashatjuk – sokak szerint az európai zsidóság pusztulásának leghitelesebb siratója. Az itt bemutatott kötetből azonban ez sajnos nem derül ki, hisz a válogatásban Grínberg mindössze három verssel szerepel.

A harmincas évek közepén alakult ki *Jonátán Rátos* vezetésével az úgynevezett „kánaáni iskola”. Fiatal költők megkíséreltek visszatalálni a Szentírás – szintén egy „antológia”! – legkorábbi nyelvi rétegéig, s vele újrateremtteni egy, az európaiaktól eltérő, inkább a sémi környezet jellegzetességeit mutató, ősi formakultúrát. E törekvés sem ellenkezik az európai kezdeményezésekkel (l. a nyelvtörténet szerepe Mallarmé és követőinek lírájában), mégis hozzájárult ahhoz, hogy olyan ivrit nyelvű irodalom alakulhasson ki, mely ezután saját törvényei szerint változik. A *Múlt és Jövő* e száma több Jeruzsálemhez kötődő verset közöl: hadd gyarapítsam ezeket én is egygel, *David Rokéah* költeményével, mely a „kánaáni iskola” jegyeit viseli magán.

D. Rokéah: *Jeruzsálem*

Hadd fényesítsem köveid,
míg vágyam tükre lehetsz:
dics-fenyőké; gyanta-szívünké.

Kristály a reggel,
benne gyűjtöm
a város falai felett
hajnalban ébredő
napodnak képét:
ércmozsárban
fénykalász.

Hadd fényesítsem köveid,
míg átáramlik rajtad álmod,
szikláid tördelő folyó
vándor-vágy véső...

(Tandori Dezső fordítása)

A bevándorló palesztinai zsidóságot a függetlenségi háború és az utána következő közös munka tette valódi nemzeté. A sokfelől érkező, egymástól távol eső kultúrákban felnőtt emberek lelkében az egyik legfontosabb közösségformáló erő, talán még ma is, a hon veszélyeztetettségének tudata. Más oldalról pedig az egyeztetés színtere – a piacon kívül – a hadsereg, ahol lehetetlen az eredet szerinti elkülönülés. Az alkotók többsége ekkor maga is katona, a hazafias hangvétel határoz meg a függetlenségi háború idején (1948) lényegében minden irányzatot. Ezekre az évekre esett az első olyan költők tömeges megjelenése, akik már az ország szülöttei voltak, illetve gyermekkoruktól ott nevelkedtek. Őket általában a „Pálmáh nemzedékének” hívják (Pálmáh = a Plugót Máhác, azaz a Ro-

hamosztagok szavak rövidítése), s többek között *Hájim Guri* valamint *Ámir Gilboá* is közéjük tartozott, akiktől e számunkban egy-egy verset olvashatnak. E nemzedék felfogásában az évek során természetesen komoly változások álltak be, témáik jóval változatosabbá váltak, ám hatásuk ma is érezhető.

Nem állom meg, hogy ne idézzem itt Ámir Gilboának egy már viszonylag idősen írt költeményét, mely véleményem szerint az egyik legszebb vers e kötetben:

Ezen az ösvényen...

Ezen az ösvényen nem járok többé, biztosan tudom.
Egy fa kérgére nyomom tenyerem. Mielőtt megjön az eső,
más is jár erre, meglehet, és tenyerét
a fa kérgére rányomja ő is. Lehellet-érintésemhez
lehellet-érintést igazít akaratlan.

Aztán megjön az eső. És az érintések mind lemosódnak
a földbe, és beivódnak a földbe, gyökerekbe hatolnak
és fölszállnak a törzsben, a gallyakon át friss zölddel töltik
a lombot.

Hol leszek én, amikor tenyerünk lehelletnyi zöldje,
az enyém meg az övé, ki utánam járja az ösvényt,
a szakadatlant, örök, zöld lihegésben összefonódik.

(Csordás Gábor fordítása)

Az a nemzedék, amely a hatvanas évek elején indul, a korábbiakkal és az európai folyamatokkal épp ellentétben, a maga számára terhesnek érzi a társadalmi témák kötelezőségét, s a személyiség belső világa felé fordul. Vége a „hősi kornak”. *Nátán Záh*, *Dália Rabikovics*, *Jehuda Amiháj* és *Ásér Rájh* jelentkezésével megváltozik az irodalmi köznyelv, eltűnik a pátosz, helyét az ironia veszi át. Ezzel párhuzamosan természetesen egy a beszélt nyelvhez közelebb hangütésű líra alakul ki, és néhányan kifejezetten kerülnek a nemzeti témákat. Az irodalomnak ekkor már nem kell tőle idegen funkciókat is betöltenie. Az író ugyan változatlanul társadalmi szereplő, de elhatárolhatja magát a politikától. E kényszerű ballaszttól megszabadulva, lényegében ez a generáció találhatott először külföldön is megértésre. A legtöbbet fordított alkotó az otthonában már szinte „nemzeti intézménynek” számító Jehuda Amiháj, akitől e számunkban több olyan verset olvashatnak, amely nem szerepel az antológiában. Stílusát a tárgyközelség, az útját óvatosan kereső értelem ironiája jellemzi, amihez széles horizontot teremtenek a bibliai vonatkozások. Amiháj nem választja el a szakrálisat a hétköznapitól, így szövegei képileg és nyelviileg is kellően érdekesek ahhoz, hogy foglalkoztassák olvasójuk képzeletét, hassanak tudatára. Idézzük itt egy híres versét, amely látszólagos egyszerűsége ellenére igen bonyolult, hisz a frontot áztató eső motívumában egy pillanatra vegyíteni tudja a halált az étellel.

Eső a fronton

Eső esik barátaim arcára:
élő barátaim arcára esik,
akik pokróccal takarják be fejüket –
és halott barátaiméra is esik,
akik már többé nem takaróznak.

(Csoóri Sándor fordítása)

A *Dávid tornya* című kötet bemutat számos olyan fiatal, illetve középkorú alkotót is, akik ma ismét új hangot képvisel-

nek az izraeli költészetben. Sokukban munkál például a szü-leik által átélte Soá szörnyűségének élménye és az abból fakadó veszteségérzet; míg mások – akik időközben érkeztek az országba – egy más kultúráról átváltva gazdagítják az ivrit nyelvű irodalmat. Olyan költők számítanak ehhez a csoporthoz, mint *Dán Págisz*, *Tuvja Ruvner*, *Jaákov Beszer*, a magyar származású *Itamar Jáoz-Keszt* és *Erez Biton*.

E néhány sorban természetesen nem térhettünk ki számos fontos irányzatra, költőre, akik azonban mindnyájan bemutatkoznak e kötet lapjain. A kérdés csupán az, a verseket olvasva megérezzük, megérezhetjük-e azt az alig megfogalmazható, mert nem egyetlen személy által képviselt tudati viszonyulást, ahogyan egy nemzet válaszol a lét, az idő és környezetének felszólításaira. Azért is különösen érdekes ez, mert e könyv – melynek megszületéséért Székely Magdát illeti külön köszönet – egy keletkezőben lévő vagy újból eszmélő nemzet öntudatának mélyéről merít annyit, amennyi csak markába fér. Persze fordításokban. De a magyarítók igényes munkája révén így is képet alkothatunk magunknak ama irodalom legfiatalabb rétegéről, amelytől kultúrkörünk legcsodálatosabb szöveggyűjteménye származik. Dávid lantját ma modern dalnokok veszik föl; megenyhül-e tőle a Teremtő haragja? Mert a szó mindenkor szent, és a szavak erősebbek a kőnél. Főlépül-e belőlük Dávid új tornya?

* Ezt a kritikát azért rendeltük meg, mert a kötet megjelenését legutóbb az idei könyvhétre harangozták be. Elmaradása egy szomorú, már-már megalázó többéves ígéretes, huzavona mementója. Az Európa Kiadó több éve késlelteti az államközi szerződésben is szereplő kötet megjelenését, miközben a partner EKED Kiadó ezalatt három magyar antológiát bocsátott közre ivritül. (A szerk.)

EGÉSZSÉG ÉS SZÉPSÉG A HOLT-TENGERBŐL

JERICHO
és
JORDAN

termékcsaládok

A gyógyhatású Holt-tenger sója és fekete iszapja, valamint
a bibliai tájak gyógyösvénykivonataiból
készült finom kozmetikumok

HOLT-TENGERI SÓ ÉS ISZAP

Kapható:

SKÁLA-MTRÓ, Budai SKÁLA, DUTY FREE FERIHEGY
és mindenszínvonalas üzletben

postai utánvétellel megrendelhető:

H+I Kft. 1147 Benkő u. 19.

T: 164-1201

HAGYJA, HOGY HASSANAK ÖNRE IS!